

oog voor **schoonheid**

SIMONIS & BUUNK
EEN KEUR AAN KUNST

oog voor

schoonheid

H. Ronner-Knip

● Romantiek ca. 1795-1850

Romantiek idealiseert, verheeft. Ongerepte natuur, boeren, vissers, herders, zeilende platbodems, dorpen, steden, dieren, stilleven. Alles glanst, is mooi, idyllisch, groots, mysterieus. Romantiek is gevoel, verbeelding, warmte, fantasie, theater. Nauwkeurig geschilderd, met grote aandacht voor details.

Lees meer op pag. 5

J.E.H. Akkeringa

● Impressionisme v.a. 1874

Het Impressionisme heet niet voor niets zo. Het geeft kortstondige indrukken weer. Snel geschilderd, in krachtige streken. Actie, beweging, de wisseling der seizoenen, de bruisende stad. Dansvloeren, stoute handen en de zelfkant inclusief. Heftig soms.

Lees meer op pag. 31

P.J.C. Gabriel

● Haagse School ca. 1860-1900

De schilders van de Haagse School liggen dwars, wendden zich af van de Romantiek. Ze trekken naar zee en naar drassige polders met sloten. Doek en ezel gaan mee. Andere sfeer, ander licht. Haags licht.

Lees meer op pag. 25

F. Hart Nibbrig

● Neo-impressionisme en pointillisme ca. 1886-1920

Seurat en Signac beginnen ermee. Stippelen met verf. Vroege pixels, vroege dots. Eerst klein en nauwkeurig. Later vrij en uitbundig. Kleuren gaan klateren, zonnen gaan zinderen. Volgers volgen. Na enige aarzeling ook hier, in Holland.

Lees meer op pag. 44

J.C. van Essen

● Belle Époque ca. 1890-1914

Hoogtijden. Parijs geeft de toon aan. Eiffeltoren, parken, boulevards, haute couture. Durf, elegantie, levenslust. Joie de vivre! Schilders zijn verslaggevers. Energiek, kleurrijk, verhalend, eigen toets. Ook eigen verbeelding mag. Droombeelden, mythen, sagen, literatuur en sprookjes.

Lees meer op pag. 47

J. Dijkstra

● Groninger Ploeg ca. 1918-1940

Gezagigheid troef. Groningen, 1918. Dan richten kunstenaars De Ploeg op. Om de kunst 'te ontginnen'. Opeens wint kleur van grauwe middelmaat. Ongehoorzaam en vrijmoedig zijn ze, Jan Wiegers voorop. Vlammeend, driftig, puur, uitbundig. Noordelijk expressionisme.

Lees meer op pag. 73

J.C.B. Sluijters

● Klassiek modernen ca. 1904-1940

Avant-gardisten zijn het. Individualisten ook, in een bereidwillig klimaat. Parijs, Amsterdam, rond de start van de twintigste eeuw. Stijlen, scholen, stromingen wentelen om elkaar heen, overlappen elkaar. Op weg naar het expressionisme, in luministisch licht.

Lees meer op pag. 51

C.K. Appel

● Naoorlogse abstracten en CoBrA v.a. 1945

WO2 is voorbij, we zijn vrij. Veel Nederlanders verlangen naar vroeger tijden. Zoniet een aantal jonge, experimentele kunstenaars. Wars van toen en van regeltjes. In Parijs richten ze CoBrA op. Hier tonen ze hun oerkracht.

Lees meer op pag. 79

G. van Velde

● Expressionisme ca. 1905-1940

Over en uit. Vanaf nu zijn schilders geen verslaggevers meer. Ze stellen hun eigen gevoelens centraal. De emoties die mens en natuur bij henzelf oproepen. Die worden onconventioneel verbeeld. Spontaan, rechtstreeks, kleurrijk, fel contrasterend, expressief.

Lees meer op pag. 67

W.A. Oepts

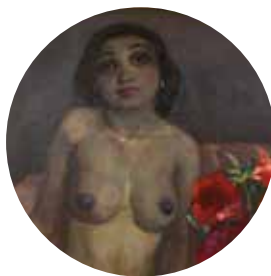
● Naoorlogse figuratieven en Nieuwe Haagse School v.a. 1945

Stromingen. Ze zijn er, ze blijven er. Naast CoBrA en abstractie ook traditionele beeldhouwers, magisch realisten en figuratieve aquarellisten. Onder meer. Opmerkelijk: de herleving van de Haagse School. Middelpunt is Pulchri, galerie en welkom café.

Lees meer op pag. 89

oog voor

schoonheid

Notaris Fischerstraat 19, 27 en 30
Postadres: Notaris Fischerstraat 30, 6711 BD Ede
Telefoon: +31(0)318 652888
Gewoonlijk: dinsdag t/m zaterdag van 11-17 uur
en op afspraak
www.simonis-buunk.nl
info@simonis-buunk.nl

Op 12 minuten van het Kröller-Müller Museum, Otterlo

SIMONIS & BUUNK
EEN KEUR AAN KUNST

**Verkooptentoonstelling van
vrijdag 11 december t/m zaterdag 2 januari 2016**

Open van 11-17 uur

Open zondagen: 13 en 20 december 2015

Gesloten op maandagen, beide kerstdagen en nieuwjaarsdag

Voor prijzen en informatie:
www.simonis-buunk.nl en op aanvraag

Een collectie schilderijen, aquarellen, tekeningen en beelden uit de 18e, 19e en 20e eeuw waaronder Hollandse romantici en impressionisten, schilders van de Haagse en Amsterdamse School, klassiek modernen, vertegenwoordigers van expressionistische stromingen als de Bergense School en de Groninger Ploeg, nieuwe realisten en abstracten.

*'Ervaar het geluk
dat kunst dicht
bij u brengt.'*

'Kunst is misschien wel dé wegbereider van verzoening'

(Jeruzalem, 20 oktober 2015)

L'art pour l'art, wie herinnert zich niet de literatuurles over deze 19e-eeuwse kunstopvatting. Kunst als doel op zichzelf. Ik vond dat toen al zelfgenoegzaam klinken. Want hoe kan kunst nou autonoom zijn, los staan van de maatschappij waaruit het voortkomt. Kunst staat dan op een eiland, terwijl verbinding met de tijd waar het deel van uitmaakt een wezenlijk kenmerk is van kunst. In *Kritiek van het oordeelsvermogen* (1790) beschreef de filosoof Immanuel Kant onder meer het begrip autonomie met betrekking tot het scheppingsproces van kunstwerken en het beoordelen van schoonheid. Onbedoeld stond Kant met dit geschrift aan de wieg van het credo *l'art pour l'art*...

Om de invloed van de tijdgeest kan geen kunstenaar heen. Na het rationalisme kwam de gevoelskunst van de romantici: B.C. Koekkoek met zijn weergaloze schildertechniek, gelauwerd als de prins van het romantische landschap. Vereerd en gevierd had de coryfee uit het Kleefse woud een eigen schildersschool en een paleis in Kleef, thans het museum B.C. Koekkoek-Haus. Koekkoeks verwondering over de hoogste vorm van schoonheid – de natuur – lijkt helemaal geïnspireerd door Kant.

L'art pour l'art vindt een sterke tegenhanger in het expressionisme. Vooral de Duitse expressionisten waren zó maatschappijkritisch dat hun kunst door de nazi's als 'entartet' werd bestempeld en verboden. Dat kunst veel meer inhoudt dan 'mooi-zijn' ervoer ik kort geleden in Jeruzalem. Daar stond zelfs Koekkoek even 'op het menu' omdat ik de ex-directeur van de Kleefse musea en zijn echtgenote, curator van het Israel Museum, bezocht. Ik viel daar spreekwoordelijk met mijn neus in de boter: direct na oog in oog te hebben gestaan met ontluikend geweld in Jericho was er het scherpe contrast met de feestelijke opening van '50 jaar Israel Museum'. Een eyeopener: 50 meesterwerken van Duitse expressionisten, de absolute top, waren ter viering van het jubileum vanuit Berlijn naar Jeruzalem gekomen. De meest pure geëngageerde kunst, eens verboden als 'gedegeneerd', was overgevlogen vanuit de Berlijnse kunsttempel naar de culturele ziel van Israel om het jubileum van hét museum luister bij te zetten.

Duitse en Israëliëse gasten openen hun harten. Kunst lijkt de mediator om oud zeer te verzachten. Kunst slaat bruggen tussen verschillende culturen. Wat ook 'in het klein' kan, tussen individuen. Kunst is misschien wel dé wegbereider van verzoening.

De schilderijen en beelden die u in deze uitgave ziet, van Koekkoek tot de totem van Jan Wolkers, zijn werken die 'harten bij elkaar kunnen brengen'. Ervaar het geluk dat kunst dicht bij u brengt.

Frank Buunk

Wouterus Verschuur ▼

(Amsterdam 1812-1874
Vorden)

*Stalinterieur met
schimmel*, paneel
10,1 x 8,6 cm, gesigneerd.

◀ Cornelis Springer

(Amsterdam 1817-1891
Hilversum)

*De Koopmanstraat en Markt
in Brielle*, paneel 50,1 x
40 cm, gesigneerd en ge-
dateerd '54.

Romantiek neemt afscheid van de ratio

De bloeitijd van de romantiek ligt in de eerste helft van de 19e eeuw. De romantische levenshouding – waarbij het gevoel, het verlangen en de fantasie een grote rol spelen – was een reactie op het rationalistische denken van de 18e-eeuwse Verlichting. De romantische hang naar het verleden en verheerlijking van de natuur manifesteerden zich in literatuur, poëzie, muziek en op maatschappelijk gebied. Ook de schilderkunst uit deze periode is hierdoor verregaand beïnvloed. De Hollandse romantische schilderkunst wordt gekenmerkt door, zoals eens omschreven is, 'het kleine geluk en het kleine leed' en de schoonheid van het alledaagse. Dus geen dramatische scènes en geëxalteerde emoties zoals vaak in de internationale romantiek te zien is, maar aandacht voor details, het kleine.

De natuur verheerlijkt

Een nieuwe natuurbeschouwing is een van de wezenlijke kenmerken van de romantiek. De landschapschilder werd getroffen door de grootsheid van de natuur: door haar serene schoonheid, maar ook door haar grilligheid en soms verwoestende kracht. Zo is in menig zeegezicht met schepen in een storm de mens een speelbal van de natuur. Ook in de landschapschilderkunst stond de nietigheid van de mens ten opzichte van de overweldigende natuur centraal. Het romantische landschapschilderij is geen exacte weergave van de natuur zoals die zich aan de schilder voordeed. Tijdens schetstochten verzamelde hij een arsenaal aan fraaie motieven die hij in het atelier samenvoegde tot een ideaal landschap dat de werkelijkheid in schoonheid overtrof. Schilders in andere genres werkten ook volgens dit ideaal.

Romantiek combineert volop

Aanvankelijk was de schilderkunst van de Hollandse Gouden Eeuw een belangrijk richtpunt. Dit was enerzijds het gevolg van de waardering in binnen- en buitenland voor Hollandse 17e-eeuwse meesters. Daarnaast was er in ons land sprake van een groeiend nationalisme, gevoed door de Franse napoleontische overheersing (1795-1813) en nog versterkt door de afscheiding van België in 1830. Op zoek naar een eigen identiteit keek men met trots terug op de Gouden Eeuw, een periode van grote welvaart, internationale macht en voorspoed in ons land. De romantische schilders lieten zich inspireren door de onderwerpen die in de 17e-eeuwse schilderkunst populair waren, zoals het interieur, landschap, stadsgezicht, zeegezicht en genrestuk. Dit bracht ons beroemde verleden in herinnering: de welvarende handel (stadsgezichten), overvloedige landbouw (veestukken) en rijkdom en huiselijk geluk (interieurs). Maar ook werd het platteland verheerlijkt in verstilde landschappen, bevroren vaarten en gemoedelijke dorpen. In de marines vond men de druk bevaren waterwegen, de rijke visgronden van de Zuiderzee en Noordzee en de voor allerlei soorten visvangst en transport bestemde zeilschepen.

Herman Frederik Carel ten Kate

Den Haag 1822-1891

Na de plundering,
paneel 63,7 x 96,1 cm, gesigneerd.

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Manoeuvres van het Haagse garnizoen op de Waalsdorpervlakte met op de voorgrond cavaleristen van het 3e Regiment Ligte Dragonders, paneel 22,1 x 29,2 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1862.

Lit.: tent.cat. Groningen, *Tentoonstelling van Leevende Meesters*, 1862, cat.nr. 140; W. Laanstra, *Andreas Schelfhout 1787-1870*, Amsterdam 1995, pag. 186, cat.nr. ZO 22-2 (met afb. in kleur); W. Laanstra, J. Woldring, *Hollandse Romantiek. Schilders van het dagelijkse leven in de 19e eeuw*, Alkmaar 2001, afb. in kleur pag. 93; tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, 2005, afb. in kleur pag. 9; Nelly de Zwaan, *Nederland uit de kunst: 365 dagen kijken en lezen*, Warnsveld 2005, 28 okt. (met afb. in kleur); Cyp Quarles van Ufford, *Andreas Schelfhout (1787-1870). Landschapschilder in Den Haag*, Leiden 2009, pag. 138, afb. 140 (in kleur).

Tent.: Groningen, *Tentoonstelling van Leevende Meesters*, 1862; Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen* jan.-maart 2005.

Hermanus Willem Koekkoek

Amsterdam 1867-1929

Franse officieren en bereden kurassiers op oefening, doek 43,5 x 53,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Marinus Adrianus Koekoek I

Middelburg 1807-1868 Amsterdam

Boommrijk landschap met vissers bij een rivier, doek 67 x 99,8 cm,
gesigneerd en gedateerd 1866.

De figuren zijn van de hand van Hermanus Koekoek (1815-1882).

Herkomst: Arthur Ackerman & Son, New York; Babcock Galleries,
New York; part. bezit Verenigde Staten.

Willem Koekkoek

Amsterdam 1839-1895 Nieuwer-Amstel (thans Amstelveen)

Stadskade met afgemeerde schepen, doek 65,1 x 92,1 cm,
gesigneerd en gedateerd '61.

Pieter Gerardus van Os

Den Haag 1776-1839

Rust na de jacht, doek 79,9 x 98,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1818.

Herkomt: Galerie G. Paffrath, Düsseldorf, Duitsland, ca. 1959; part. bezit Zuid-Duitsland.

Tent.: München, Duitsland, Haus der Kunst, *Deutsche Kunst- und Antiquitätenmesse*, okt. 1959.

Henriëtte Ronner-Knip

Amsterdam 1821-1909 Brussel

Weidelandschap met paard en rundvee bij opkomende storm, doek 75,9 x 104,6 cm,
gesigneerd en gedateerd 1842.

Joseph Jodocus Moerenhout

Eeckeren (België) 1801-1874 Antwerpen (België)

Drukbevolkt ijsgezicht bij het Grootthoofd in Dordrecht, doek 66,5 x 95,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel Jack Niekerk, Den Haag, aldaar op 11 november 1920 aangekocht door Jan Bernard van Heek, Enschede; geschonken in 1923 aan het Rijksmuseum Twenthe, Enschede.

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Schaatsers en duwslee op een bevroren vaart, paneel 14,6 x 18,8 cm, gesigeneerd en onduidelijk gedateerd 1848.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten; coll. Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede; part. bezit Nederland.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, jan.-maart 2005.

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Vissers en wandelaars op het strand bij Scheveningen, paneel 27,5 x 38,7 cm, dubbel
gesigneerd en gedateerd '57.

Antonie Waldorp

Den Haag 1803-1866 Amsterdam

Laverende platbodems en een brik voor de kust, paneel 82,4 x 117 cm, gesigneerd op de spiegel van de roeiboot.

'Henriëtte' Geertruida Knip

Tilburg 1783-1842 Haarlem

Boeket rozen op de bosgrond, doek 36,3 x 42,7 cm.

Arnoldus Bloemers

Amsterdam 1792-1844

Doosje beschilderd met bloemen en vruchten, olie op tin 9,3 x 14 cm, te dateren ca. 1833.

Met bijbehorende brief van I.C. Koopman, 'Collonel en Kapitein ter zee', met de volgende inhoud: *Versmaad dit geringe geschenk niet. Uit dankbaarheid voor Uwe bewezene dienst aan ons Vaderland, van een oud Nederlander. Ik zoude U deze niet aanbieden zo dit bloem en fruit stuk niet door een beroemt Nederland[?] Meester den Heer A. Bloemers was geschildert*, Amsterdam 29 Junij 1833'.

Willem van Leen

Dordrecht 1753-1825 Delfshaven

Bloemstilleven met pioenrozen en tulpen, paneel 48,8 x 36,7 cm, gesigneerd.

Herkomst: Leger Galleries, Londen, 1948; part. bezit Duitsland.

Johannes Christianus Schotel

Dordrecht 1787-1838

Zeilschepen op ruwe zee bij een haveningang, doek, 55,6 x 73,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1825.

Herkomst: Kunsthandel P.A. Scheen, Den Haag.

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Stadsgezicht met figuren, paneel 43,2 x 33,7 cm, dubbel gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Hongarije.

De Belgen Henri van Seben en Emile Hoeterickx, schilders van luchtige genrevoorstellingen, woonden allebei in Elsene. Maar met een leeftijdsverschil van dertig jaar is het de vraag of ze elkaar kenden. Van Seben staat nog met beide benen in de romantische traditie. In *Ringrijden op de voorjaarskermis* verbeeldt hij de drukte en opwinding die gepaard gaan met een dergelijk evenement. Alle toeschouwers tracht hij frontaal en goed zichtbaar op het doek te krijgen. Tijdgenoot Hoeterickx is als bereisd kunstenaar – bij bezocht Parijs, Londen en Nederland – al meer een impressionist. Op zijn schilderij zitten de bootpassagiers deels met de rug naar ons toe. Het volgeladen stoomveer pendelt op de Willebroekse Vaart, een kanaal dat tussen Brussel en Willebroek liep, langs het park van kasteel Laken en het domein Drie Fonteinen bij Vilvoorde. Aan de vooravond van de Industriële Revolutie groeide Drie Fonteinen met het bijhorende gehuchtje uit tot een geliefde pleisterplaats voor zondagse wandelaars, die zich per koets of boot naar Vilvoorde begaven. Na 1900 werd het kanaal gemoderniseerd en verscheen er industrie langs de oevers. De belangstelling voor uitstapjes op het water nam toen snel af.

Emile Hoeterickx

Brussel 1858-1923 Elsene (België)

Op het water tussen Laken en park Drie Fonteinen bij Vilvoorde, doek 52,5 x 85 cm, gesigneerd en gedateerd 1883.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Henri van Seben

Brussel 1825-1913 Elsene (België)

Ringrijden op de voorjaarskermis, doek 56,7 x 91 cm, gesigineerd.

Otto Eerelman

Groningen 1839-1926

Sint Bernardpup, schildersboard 23,8 x 18,8 cm, gesigneerd.

Otto Eerelman

Groningen 1839-1926

Optocht van boeren en boerinnen na een ringstekerij in Oudelande, Zuid-Beveland, doek 60,4 x 90,6 cm, gesigeneerd en gedateerd 1923.

Tent.: Leek, Museum Nienoord, *Otto Eerelman, schilder van aanzien*, juni-aug. 2015.

• De Haagse School 1840-1880 •

Het studieuze van het atelier maakt plaats voor ander licht, een andere toets en nieuwe onderwerpen

De groote grijze lui, noemde Vincent van Gogh de kunstbroeders van zijn neef Anton Mauve in zijn brieven aan Theo. Hij doelde ermee op de schilders die bekend werden onder de naam Haagse School, met als belangrijkste vertegenwoordigers Jozef Israëls, H.W. Mesdag, Johannes Bosboom en de landschapschilders Willem Roelofs, Anton Mauve, J.H. Weissenbruch, P.J.C. Gabriël en de broers Jacob, Matthijs en Willem Maris. Van Goghs omschrijving was niet negatief bedoeld. Hij was vol bewondering voor de vernieuwing die deze Hagenaars binnen de Hollandse landschapschilderkunst teweegbrachten, omdat zij zich losmaakten van academische tradities en de natuur op een meer realistische, waarheidsgetrouwe manier schilderden. Met 'nieuwe' ogen keken zij naar het landschap om hen heen en registreerden in snelle, spontane penseelstreken hun indrukken van stemming en atmosfeer, de seizoenen, het weer, de momenten van de dag. Oneindig waren de beelden die het 'gewone' Holland hen hiervoor leverde: nevelig waterlandschap in de ochtend, zompige, groene polders met molens of vee, de kust met zijn vissers en wisselende wolkenformaties boven het water of uitgestrekte, vlakke weiden. In 1875 gaf de kunstcriticus J.J. van Santen Kolff in het tijdschrift *De Banier* deze groep gelijkgestemde schilders de naam 'Haagse School'. De figuurschilders D.A.C Artz en B.J. Blommers werden erbij ingelijfd, evenals Louis Apol, die zich bijna uitsluitend richtte op winterlandschappen.

Doek en ezel gaan mee de natuur in

Voorbeeld voor deze nieuwe, realistisch-impressionistische houding ten opzichte van de natuur waren de landschapschilders van de Franse School van Barbizon. In navolging van deze 'paysagistes' werkten de Haagse-Schoolschilders bij voorkeur niet meer in het atelier, maar trokken zij naar buiten de vrije natuur in. De verheerlijking van het zonlicht in felle kleuren waarvoor de Franse impressionisten hun strijd streden stond in de stemmingslandschappen van deze schilders niet voorop, met wellicht Willem Maris als uitzondering. Hun werk kent dan ook niet die kleur en die vluchtige toets. Het palet is meer getemperd, tonaal, de penseelstreek fors en gestructureerd. De tinten van het Hollandse landschap en het vaak bewolkte weer spelen hierin een grote rol, maar vooral zochten deze 'zonen van het mistige noorden' de betovering van de toon, waarbij de kleuren nauwkeurig op elkaar waren afgestemd en bontheid werd vermeden. De woorden van Gerard Bilders, al in 1860 geschreven, zijn hiervan een manifest geworden: *Ik zoek een toon, die wij gekleurd grijs noemen, dat is alle kleuren, hoe sterk ook, zodanig tot een geheel gebracht, dat ze de indruk geven van een geurig, warm grijs.*

◀ Willem Roelofs

Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)

Landschap met twee molens, olie op paneel 14,8 x 24 cm, gesigineerd.

Paul Joseph Constantin 'Constan(t)' Gabriel

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Poldermolen bij Leidschendam,
paneel 39,4 x 60 cm, gesigneerd.

Lit.: vgl. Moniek Peters, Benno Tempel (red.),
*Paul Joseph Constantin Gabriël (1828-1903). Colorist van
de Haagse School*, Zwolle 1998, pag. 122, afb. 90.

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Den Haag 1824-1903

Molens in een polderlandschap,
doek 57,2 x 83,3 cm, gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel Gebr. Douwes, Amsterdam,
1976, inv.nr. GD 8970.

Lit.: tent.cat. Amsterdam, Kunsthandel Gebr. Douwes,
Tentoonstelling Haagse Barbizon, 1973, cat.nr. 37; Willem
Laanstra, *Johan Hendrik Weissenbruch 1824-1903*,
Amsterdam 1992, pag. 122, cat.nr. O/57-1 (met afb. in
kleur); tent.cat. Haarlem, Frans Hals Museum/De Hallen,
Lucht! in de Nederlandse kunst sinds 1850, 2014, afb. in
kleur pag. 36.

Tent.: Amsterdam, Kunsthandel Gebr. Douwes,
Tentoonstelling Haagse Barbizon, nov.-dec. 1973;
Tsinandali, Georgië, Alexander Chavchavadze House-
Museum, *Once Upon a time in Holland. The young Piet
Mondrian and the Masters who inspired him*, mei-juni
2011; Haarlem, Frans Hals Museum/De Hallen, *Lucht! in
de Nederlandse kunst sinds 1850*, juni-sept. 2014.

Anthonij 'Anton' Mauve

Zaandam 1838-1888 Arnhem

Herder met zijn kudde, doek 38,6 x 66,5 cm, gesigineerd.

Herkomst: coll. mevr. K.P.F. Heldens-Piek, Den Haag; veiling Venduhuis der Notarissen, Den Haag, 22 maart 1938, lotnr. 105 (met afb.); part. bezit Duitsland.

Lit.: Saskia de Bodt, Michiel Plomp (red.), *Anton Mauve (1838-1888)*, Bussum/Haarlem/Laren 2009, pag. 211, cat.nr. 79.

Tent.: Hilversum, Museum Hilversum, *Erfgooiers. Inrichters van het landschap*, sept. 2008- febr. 2009; Haarlem, Teylers Museum, *Anton Mauve (1838-1888)*, sept. 2009-jan. 2010; Hilversum, Museum Hilversum, *De Stad*, april-sept. 2011; Hilversum, Museum Hilversum, *'t Gooi - Beeld van het landschap*, sept. 2013-jan. 2014.

Paul Joseph Constantin 'Constan(t)' Gabriel

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Morgennevel, doek 60,5 x 35,9 cm, gesigneerd.

Herkomst: coll. dr. J.D.C. Titsingh, Den Haag, nr. 3;
Kunsthandel Boussod, Valadon & Cie., Den Haag, 1901,
nr. 57 (met afb.); coll. A.A. Bakker, Amsterdam; veiling
coll. A.A. Bakker bij Frederik Muller & Co., Amsterdam,
29 okt. 1907, lotnr. 17 (met afb.); Kunstzaal d'Audretsch,
Den Haag, inv.nr. 11017.

Tentoonstelling: Pulchri Studio, Den Haag.

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol

Den Haag 1850-1936

Bospad in de sneeuw, doek 50,1 x 70,3 cm, gesigneerd.

Impressionisme

v.a. 1874

Impressionisme *pur sang*

Het impressionisme is tot op de dag van vandaag een geliefde stijl. De waardering voor deze stroming staat echter lijnrecht tegenover de afkeuring die de werken van de impressionisten aanvankelijk ten deel viel.

De term impressionisme werd in 1874 voor het eerst gebruikt door Louis Leroy in de Parijse krant *Le Charivari*. Hij had op een tentoonstelling het werk 'Impression du soleil levant' van de jonge Claude Monet gezien en noemde Monet en diens mede-exposanten 'les impressionistes'. Een term die helemaal niet lovend was bedoeld. Gewend aan de gepolijste voorstellingen van de romantiek en van het classicisme, die in academische kringen werden gepropageerd, waren kunstpubliek en critici gechoqueerd door de buiten geschilderde landschappen en voorstellingen van het alledaagse in een stijl die volgens velen het karakter had van een vluchtige schets. Op dat moment zorgden deze 'impressionisten' al tien jaar voor verhitte discussies en rellen. De tentoonstelling in 1874, met werk van onder anderen Cézanne, Degas, Pissarro en Monet, ontlokte wederom een storm van kritiek.

Polders met koeien, een markt in Den Haag

In Nederland kreeg het impressionisme een eigen vorm. Allereerst door de Haagse School. Het impressionisme *pur sang*, zoals dat in Frankrijk gestalte kreeg – de ode aan het momentane, aan het licht en de verheerlijking van heldere kleuren – werd door deze kunstenaars niet op dezelfde wijze verbeeld. Zij kozen voor een ingetogener palet, passend bij de atmosfeer en kleuren van het Hollandse land. Het landschap en het leven van vissers en boeren waren hun voornaamste onderwerpen. Enkele van deze schilders, onder wie Jozef Israëls, Anton Mauve en Albert Neuhuys, zouden zich in de jaren zeventig en tachtig in Laren vestigen, waar dan de verwante Larense School zal ontstaan.

Er waren rond de eeuwwisseling echter ook Haagse kunstenaars die vlotte indrukken van het stadsleven schilderden. Floris Arntzenius, J.E.H. Akkeringa, Willem de Zwart en Franz Helfferich zijn daarvan de bekendsten. Den Haag was rond 1900 een voorname stad, met chique winkelstraten, statige patriciërsbuurten, mooie parken en pleinen. De duinen en de badplaats Scheveningen waren vlakbij. Daar werd gewandeld, geflaneerd op de boulevard en begon voorzichtig het mondaine strandleven.

Brokken Amsterdams stadsleven

In de jaren tachtig van de 19e eeuw waren er eveneens in Amsterdam jonge schilders die de vooruitstrevende ideeën van de Franse impressionisten bewonderden. Zij wilden op een directe, expressieve wijze het dagelijks leven in de stad weergeven. Tot deze Amsterdamse Impressionisten behoorden George Hendrik Breitner, Isaac Israëls, Willem Witsen, Eduard Karsen en de vroege Jacobus van Looij. In tegenstelling tot hun Haagse collega's, die vooral het gegoede stadsleven verbeeldden, deden zij inspiratie op in cafés en danshuizen in de havenbuurt en op andere plekken waar het volkse leven zich afspeelde. De Amsterdamse kunstenaars zetten hun indrukken op het doek met een bewogen, soms heftige penseelvoering. Mede vanuit een sociaal engagement schuwden zij de confronterende verbeelding niet: de zelfkant van het stadsleven en het harde bestaan van de arbeider werden net zo goed geschilderd als het uitgaansleven.

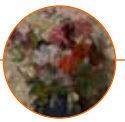
Frederik Hendrik Kaemmerer

Den Haag 1839-1902 Parijs

Elegante dames op het strand van Scheveningen, board 15,5 x 24 cm, gedateerd
'Scheveningen Mai '71'. Met verso etiket: 'Atelier F.-H. Kaemmerer'.

Herkomst: nalatenschap van de kunstenaar; veiling Hôtel Drouot, Parijs, *Atelier de feu F.-H. Kaemmerer*, nov. 1902; Robert Noortman, Maastricht; part. bezit Nederland.

Lit.: vgl. Tiny de Liefde-van Brakel, *Tussen Katwijk en Parijs. David Adolphe Constant Artz 1837-1890*, Katwijk 2001, pag. 37, afb. 26 (in kleur, met dezelfde twee meisjes).

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Blinjoe (Nederlands-Indië) 1861-1942 Amersfoort

Lathyrus in blauwe vaas, paneel 32,4 x 28,2 cm, recto en verso gesigneerd en verso gedateerd 15 Oct 1937.

Max Liebermann

Berlijn 1847-1935

Dorpsstraat met kinderen in Laren, aquarel 18,3 x 29,7 cm, gesigneerd en gedateerd '82.

Herkomst: Galerie Abels, Keulen, Duitsland, 1966.

Lit.: *Weltkunst*, 26 okt. 1966; tent.cat. Keulen, Galerie Abels, *Gemälde alter Meister und des 19. Jahrhunderts*, 1966, cat.nr. 8 (met afb.).

Tent.: Keulen, Duitsland, Galerie Abels, *Gemälde alter Meister und des 19. Jahrhunderts*, nov.-dec. 1966.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van pastels, aquarellen en gouaches van de schilder, in voorbereiding door Margreet Nouwen (als 'Hollandse dorpsstraat met kinderen').

Larense School

Ongeveer vanaf 1870 werkte in het Gooise dorpje Laren een groep schilders die wordt aangeduid als de Larense School. In een stijl verwant aan de Haagse School schilderden ze de ongerepte natuur, werkende boerenvrouwen op het land of in de tuin, schaapskuddes en Larense binnenhuisjes met gelukkige moeders en kinderen. De voorstellingen waren doorgaans lieflijk en schilderachtig, terwijl het leven van de boerenbevolking zwaar en armoedig was. Jozef Israëls wordt beschouwd als de 'ontdekker' van Laren, Anton Mauve ging er later wonen. Samen maakten ze het dorp beroemd onder hun impressionistenvrienden. Via hen bezochten ook buitenlandse schilders het dorpje.

Jozef Israëls

Groningen 1824-1911 Den Haag

Haar uitzet, paneel 30 x 27,7 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1890-1900.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

◀ 'Isaac' Lazarus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Danshal, Zeedijk, Amsterdam, doek 97,5 x 74,5 cm, gesigneerd en te dateren ca.1892-1893.

Herkomst: Kunsthandel Goudstikker, Amsterdam.

'Isaac' Lazarus Israels ▶

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Danshal, Zeedijk – Amsterdam (voorstudie voor hiernaast afgebeeld schilderij), zwart krijt 69 x 51 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1892-1893.

Lit.: vgl. A. Wagner, *Isaac Israels*, Venlo 1985, afb. 39.

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Soerabaja (Nederlands-Indië) 1864-1925 Den Haag

Lange Poten, Den Haag, doek 50 x 37 cm, gesigneerd.

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Soerabaja (Nederlands-Indië) 1864-1925 Den Haag

Tentoonstelling in Pulchri, Den Haag, doek op board, 45,2 x 59,8 cm, te dateren ca. 1895.

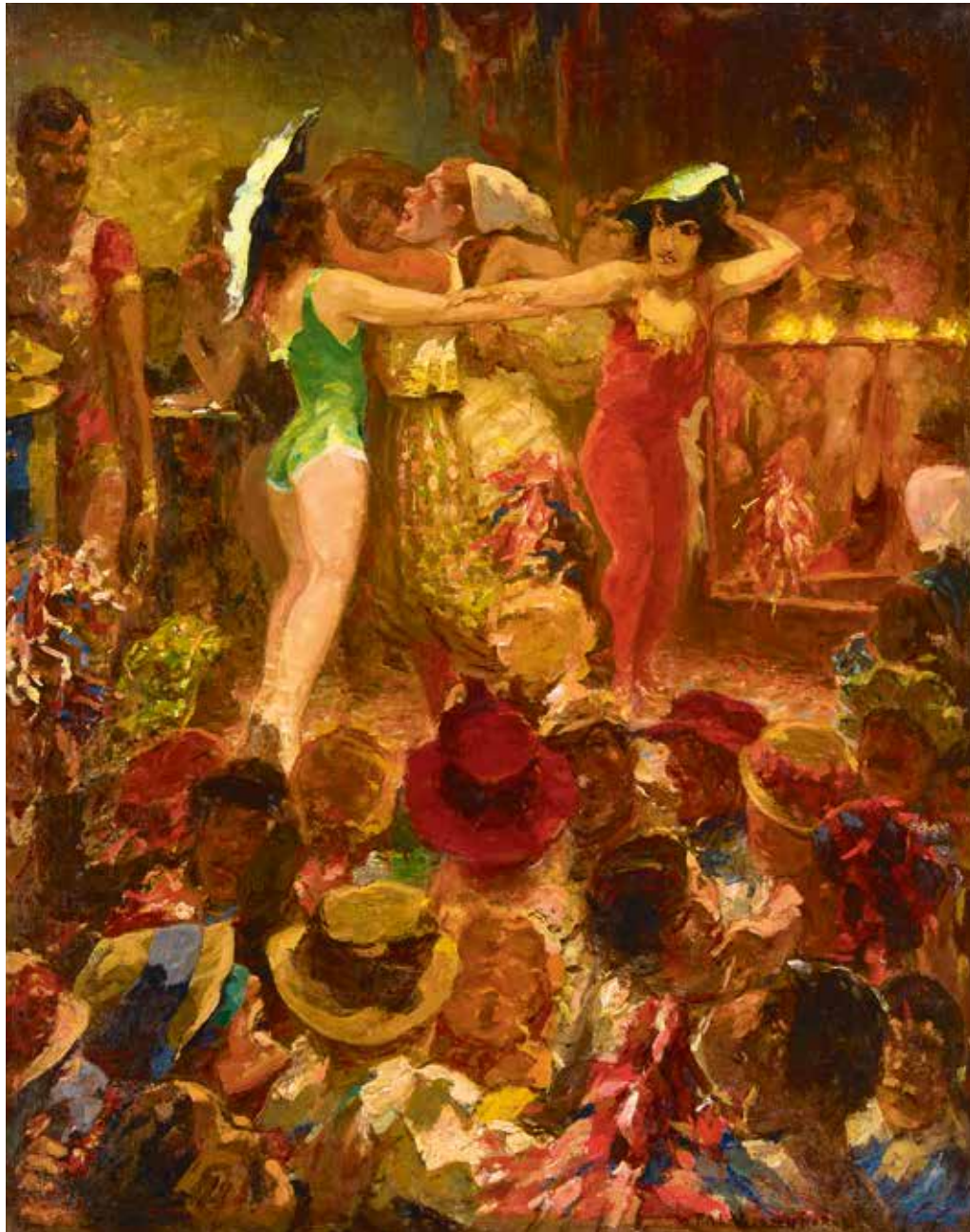
Met verso atelierstempel 'Atelier Floris Arntzenius – Den Haag 1864-1925' en echtheidsverklaring van de dochter van de schilder: 'Geschilderd door mijn vader Floris Arntzenius, F.B. Lens van Rijn-Arntzenius' en annotatie 'Voor Floortje – uit dankbaarheid, 30 maart 1984'.

Herkomst: coll. mevrouw F.B. (Floor) Lens van Rijn-Arntzenius, dochter van de schilder.

Lit.: Dolf Welling, *Floris Arntzenius*, Den Haag 1992, afb. in kleur pag. 96; vgl. tent.cat. Den Haag, Haags Gemeentemuseum, *Floris Arntzenius. Het Haagse leven van gisteren*, 1969.

Tent.: Den Haag, Haags Historisch Museum, *Floris Arntzenius*, sept.-nov. 1992.

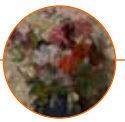
Dit werk is te vergelijken met het schilderij 'Wandelende kunstbeschuwing' uit ca. 1893-1896. De compositie met de schilderijenwand, de dame die vol bewondering naar het beeld kijkt en de heer met de handen op de rug komen in beide schilderijen voor. De zittende vrouw links is Lide Arntzenius-Doorman.

Wilhelm Ferdinand Abraham Isaac 'Willem' Vaarzon Morel

Zutphen 1868-1955 Koudekerke

Op de kermis, doek 68,5 x 54,6 cm, gesigineerd.

Robert Archibald Antonius Joan 'Rob' Graafland

Maastricht 1875-1940 Heerlen

Liggend naakt, doek 74,4 x 162,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1935.

Jean' Léon Henri Gouweloos

Brussel 1868-1943,

Vrouw aan cafétafel, doek 70,5 x 80,4 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit België.

'Richard' Willi Bloos

Brühl (Duitsland) 1878-1957 Düsseldorf (Duitsland)

Café chantant, doek 132,5 x 165,8 cm, gesigineerd en gedateerd 'Paris 09'.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Tent.: Zwolle, Stedelijk Museum, *Muziek*, nov. 2015-febr. 2016.

Dit schilderij hangt tijdens de tentoonstelling in het Stedelijk Museum, Zwolle.

Fritz Freund

Darmstadt (Duitsland) 1859-1936 Miesbach (Duitsland)

Sneeuwpret, doek 70,6 x 120,3 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Charles Robinson Sykes

Brotton (Groot-Brittannië) 1875-1950 Groot-Brittannië

Jongensfiguur, brons 45,5 x 9,5 cm, gesigneerd op bronzen basis.

Neo-impressionisme en pointillisme

ca. 1886-1920

De reactie op het vluchtige van het impressionisme

In 1886 hing in Parijs op een tentoonstelling van Franse impressionisten een groot, zonnig doek van Georges Seurat, getiteld 'Zondagmiddag op het eiland La Grande Jatte'. Het werk was opgebouwd uit duizenden kleine verfstippen. De kunstcriticus Félix Fénéon noemde deze stippeltechniek 'neo-impressionisme', de naam waaronder de stijl van Seurat, Paul Signac en hun navolgers bekend zou worden. De neo-impressionisten reageerden op het vluchtige en momentele karakter van het impressionisme. Ze maakten gebruik van kleine, systematisch geplaatste kleurstippen (pointillisme) om het blijvende en wezenlijke van hun onderwerpen te verbeelden. Daarnaast baseerden ze hun kleurgebruik op de wetenschappelijke theorieën over de waarneming en werking van licht en kleur van onder anderen Michel-Eugène Chevreuil. Deze toonde aan dat optische kleurmenging plaatsvindt bij waarneming op afstand, en dat de primaire kleuren van het zonnespectrum, rood, geel en blauw, een complementaire kleur hebben (groen, paars en oranje) die hen versterkt. Door het toepassen van deze kennis kregen de kleuren op het doek een tinteling die de indruk geeft van een warm, vibrerend (zon)licht.

Hiervan werd overigens al snel afgeweken door schilders die de strikte kleurentheorie niet handhaafden en de techniek vrij interpreteerden om de intensiteit van (zon)licht in kleur op het doek te krijgen. Hierdoor kreeg de verftoets een expressiever karakter en de kleur meer zeggingskracht.

De dageraad van de moderne kunst in Nederland

In ons land leverde het neo-impressionisme aan het eind van de 19e eeuw een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de moderne kunst. Jan Toorop speelde daarin een sleutelrol. Hij kwam met de stroming in aanraking tijdens zijn verblijf in Brussel (1883-1890), waar hij lid was van de kunstenaarsgroep Les Vingts; de enige Nederlander te midden van twintig vaste leden als Ensor, Anna Boch en Seurats Belgische volgelingen Théo van Rysselberghe en Henri van de Velde. Dankzij Toorop werd in 1889 het neo-impressionisme voor het eerst in Amsterdam getoond. Een tweede tentoonstelling in Den Haag in 1892 inspireerde een groep schilders in Leiden en Den Haag, onder wie Johan Thorn Prikker, Jan Aarts, Jan Vijlbrief en H.P. Bremmer, die in de periode 1893-1895 stillevenen in deze stippeltechniek zou schilderen en invloed had op onder anderen Henri van Daalhoff, Jaap Nieweg en Jo Koster.

Domburg en Amsterdam: luminisme

Daarnaast werd door toedoen van Toorop ook het Zeeuwse Domburg een centrum van neo-impressionisme. Tussen 1903 en 1922 verzamelden zich daar 's zomers kunstenaars om hem heen waarvan een aantal de sensatie van het licht op Walcheren verbeeldden in een vrij pointillé: onder anderen Otto van Rees, Mies Elout-Drabbe, Ferdinand Hart Nibbrig en Toorop zelf. Vanaf 1909 waagde ook Piet Mondriaan zich aan het schilderen in korte, forse toetsen en heldere prismatische kleuren. In Amsterdam zou zijn werk samen met dat van Jan Sluijters en Leo Gestel leiden tot het zogenoemde 'Amsterdamse luminisme', dat rond 1911 hoogtij vierde. Hart Nibbrig hield het bij een fijne stippeltechniek die hij hier en daar vrij combineerde met kleurvegen. Samen met Co Breman en, slechts korte tijd, met Hendrik Jan Wolter, vormde hij de Larense pointillisten, die blonde, zondoorstroomde Gooise landschappen schilderden.

Ferdinand Hart Nibbrig

Amsterdam 1866-1915 Laren (N.H.)

Gouden regen, doek 31,7 x 40,1 cm, gesigeneerd en gedateerd 1902.

Herkomst: coll. Arie Merkt, Den Haag, ca. 1990.

Ahazueros Jacobus 'Co' Breman

Zwolle 1865-1938 Laren (N.H.)

Zandweg door de Eng, Blaricum, doek 26,2 x 55 cm, gesigeneerd en gedateerd 1904. Annotatie op spieraam: 'Co Breman, Blaricum – Zandweg door de Eng'.

Herkomst: coll. Arie Merkt, Den Haag, ca. 1990.

Periode van voorspoed en bloei

La Belle Époque is de naam voor de periode tussen ongeveer 1870 tot aan de Eerste Wereldoorlog waarin Parijs in Europa toonaangevend is op velerlei gebied. Het is een bloeitijd van kunsten, wetenschappen en techniek, er heerst een klimaat van joie de vivre en vertrouwen in de toekomst. Voortgestuwd door technische vooruitgang en economische groei komt Parijs in beweging: onder leiding van Haussmann worden de grote boulevards en parken aangelegd. De Eiffeltoren, gebouwd voor de Wereldtentoonstelling van 1889, wordt het symbool van vakmanschap en durf. Fotografie, elektrisch licht, de fiets, de auto doen hun intrede, cafés, cinema's, cabarets en restaurants worden tot diep in de nacht bezocht en modehuizen en grote warenhuizen – door Emile Zola 'cathédrales de commerce' genoemd – openen hun deuren. Het uitgaansleven, nu toegankelijk voor alle klassen, bloeit als nooit tevoren.

Het stadsleven en mondaine uitgaansleven als onderwerp

Parijs heeft in deze tijd een grote aantrekkingskracht op jonge kunstenaars. De heersende stijl is het impressionisme, een nieuwe stroming die het uitbeelden van licht en kleur stelt boven de exacte weergave van de werkelijkheid. Daarnaast experimenteren de neo- en post-impressionisten, de fauvisten en de vroege kubisten. Uit binnen- en buitenland stromen kunstenaars toe om de tentoonstellingen te bezoeken of om te studeren aan een van de vele particuliere academies. Wat hen bindt is zich bevrijden van beklemmende regels. Hun onderwerpen zijn die van de bewonderde meesters: het leven op de boulevards, op de terrassen en in de cafés, de stadsparken, het bruisende Parijse uitgaansleven met vrolijke, elegante dames. Maar ook schilderden zij de wasvrouwen, de vrouwen in de danshuizen, de cocottes en de bordelen.

De keerzijde van de medaille: het symbolisme

Het goede leven van toegenomen welvaart en geloof in de vooruitgang van wetenschap en techniek riep ook een reactie op: angst voor wat komen ging, fascinatie voor het onderbewuste, het onverklaarbare, verval en dood. In de beeldende kunst, muziek en literatuur ontstaat het symbolisme. Dat kenmerkt zich door een sterke hang naar het verleden in de vorm van sprookjes, mythen en sagen en naar het bovennatuurlijke, het onwaarneembare, de wereld van de droom. De innerlijke, irrationele ervaring wordt belangrijk. In Nederland waren onder anderen Jan Toorop, Johan Thorn Prikker en Antoon Derkinderen bekende vertegenwoordigers. De stroming bestond in ons land maar kort, ongeveer van 1890 tot 1910. De symbolistische richting is mede de wegbereider geweest van het surrealisme en oefende een niet geringe invloed uit op het expressionisme.

Antonio de la Gandara

Parijs 1862-1917

Portret van madame Jean Puget, doek 201 x 98,5 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1910.

Herkomst: Jean Puget, echtgenoot en opdrachtgever.

Lit.: tent.cat. Parijs, Grand Palais, *XXe Salon de la Société Nationale des beaux-arts*, 1910, cat.nr. 732; Xavier Mathieu, *Antonio de la Gandara: un témoin de la Belle Époque*, Deauville 2011, pag. 164, afb. 189.

Tent.: Parijs, Grand Palais, *XXe Salon de la Société Nationale des beaux-arts*, april 1910.

Marguerite Marie Demagry huwde in 1908 op 20-jarige leeftijd Jean Puget, die ze in 1918 weer verliet om te trouwen met een Amerikaan. In 1910 kreeg de gevierde Antonio de la Gandara opdracht om haar te schilderen in een modieuze japon. Nog hetzelfde jaar was dit portret te zien op de XXe Salon de la Société Nationale des beaux-arts. De kritieken waren lovend.

Johannes Cornelis 'Jan' van Essen

Amsterdam 1854-1936 Scherpenzeel

Witte zwanen, doek 83,3 x 104,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1908.

'De natuur (of dat wat ik zie) inspireert mij, geeft mij (...) de ontroering waardoor de drang ontstaat iets te maken, maar ik wil de waarheid zoo dicht mogelijk benaderen en daarom alles abstraheren tot ik kom tot het fundament (altijd nog een uiterlijk fundament!) der dingen.'
(Piet Mondriaan, 1919)

Tussen Amsterdam en Parijs: de Nederlandse avant-garde aan het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw

Onder de klassiek modernen verstaan we de Nederlandse kunstenaars die in het eerste kwart van de 20e eeuw bekend werden door de vernieuwing en durf die uit hun werk sprak; zowel wat hun onderwerpen als manier van schilderen betreft. Parijs was in deze jaren het artistieke mekka, waar het neo-impressionisme, fauvisme, kubisme zich presenteerden op de Salons en tal van tentoonstellingen. Jonge kunstenaars trokken voor korte of langere tijd naar de Franse hoofdstad om er kennis te nemen van deze vernieuwende stromingen en vervolgens hun indrukken te verwerken in een eigen, moderne stijl. Ook tal van Nederlandse schilders bezochten Parijs. De bekendste is Kees van Dongen die in Parijs bleef wonen. Jan Sluijters en Leo Gestel gaan in 1904, Sluijters opnieuw in 1906, waarbij hij zich in het bruisende nachtleven van Montmartre stort. Voor Gestel geeft het bezoek aan Parijs een impuls aan het tekenen en schetsen van elegante vrouwen en het uitgaansleven van Amsterdam. Na terugkeer in Nederland vestigden velen van hen zich in Amsterdam, waar het kunstklimaat met de jaarlijkse tentoonstellingen van St. Lucas in 1908, 1909 en 1910 een vruchtbare bodem vormde voor verandering en experiment. De moderne kunst uit deze tijd kent dan ook vele stijlen, scholen en stromingen. Deze zijn zelden duidelijk begrensd, ze zijn vaak overlappend en altijd complex. Het werk van Jan Sluijters en Leo Gestel, Jan Toorop, Otto van Rees en Lodewijk Schelfhout behoort ertoe. Daarnaast worden ook tal van individualisten tot de avant-garde gerekend, zoals de schilders Kees Maks, Germ de Jong, Willy Sluiter, Dirk Nijland, Conrad Kickert, Jacob Bendien, Adriaan Lubbers. Amsterdam was, vooral door de tentoonstelling van St. Lucas in 1910, samen met Domburg het centrum van het luminisme.

Piet Mondriaan: zoektocht naar volmaaktheid

Ook het werk van Piet Mondriaan uit het begin van de 20e eeuw kenmerkt zich door een drang naar experiment wat uiteindelijk zou leiden tot volledige abstractie. In de zomer van 1911 bezocht hij voor het eerst Parijs en maakte er kennis met de Franse kubistische schilderkunst. Vooral het werk van Picasso boeide hem als een methode om door 'dematerialisering' het wezen der dingen aanschouwelijk te maken. Zijn landschappen uit de periode 1895-1908 kenmerkten zich al door het zoeken naar een nieuwe manier om de natuur uit te beelden. Onder invloed van de theosofie en eigentijdse kunststromingen experimenteerde hij met kleuren, beeldopbouw en vereenvoudiging van vormen. Ongeveer vanaf 1902 schilderde hij gedurende langere tijd landschappen in de buurt van Amsterdam, met tussen 1905 en 1907 de nadruk op de oevers van het Gein. Molens, boerderijen en stille rivieroeveren verbeeldt hij telkens maar weer, vanuit diverse standpunten, op verschillende uren van de dag in volle, sterke kleuren of in een tonaal palet. Hij experimenteert met vorm, compositie en lichtval. Vooral tussen 1905 en 1908 concentreert zijn onderzoek zich steeds intensiever op de werking van het licht van zon of maan. In deze landschappen vervallen dikwijls de details en bepalen eenvoudige, krachtige vormen – bomen, molens – het beeld; ze lijken niet zozeer een weergave te zijn van wat de schilder zag als wel composities te vormen waarin niets toegevoegd of weggelaten kon worden. Vanuit de wens om te wonen en werken in de stad van de kubisten verhuist Mondriaan in december 1911 naar Parijs en betreft daar in 1912 een atelier aan de Rue du Départ, waar hij doorgaat met vereenvoudiging van lijn en kleur. Omdat dit werk maar door een kleine groep liefhebbers wordt begrepen tekent en schildert hij af en toe naturalistische bloemen, waar de ontroering die het onderwerp bij hem oproept in doorklinkt.

Pieter Cornelis 'Piet Mondriaan'

Amersfoort 1872-1944 New York

Lelie, houtskool 25,9 x 19 cm, gesigneerd 'P. Mondriaan' en te dateren ca. 1912.

Herkomst: part. bezit Limburg; veiling Mak van Waay, Amsterdam, jaren '60, aldaar gekocht door J. Katers; daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar.

Lit.: vgl. Joop M. Joosten, *Piet Mondriaan. Catalogue Raisonné of the Work of 1911-1944*, Leiden/Toronto 1998, pag. 495, cat.nr. C119 (Sidney Janis Gallery, New York, daarna Sidney Janis Family Collections, New York).

Adriaan Lubbers ►

Amsterdam 1892-1954 New York

Portret van Piet Mondriaan, doek 81,3 x 54,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1931.

*'De natuur ontroert mij diep; ik schilder
de natuur slechts op een ándere wijze'*
(Piet Mondriaan, 1919)

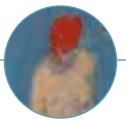
Harriet Whitney Frishmuth

Philadelphia (Verenigde Staten) 1880-1980 Waterbury (Verenigde Staten)

Duwende mannen, bruin gepatineerd brons 19,7 x 11 cm, gesigeneerd en gedateerd 1912 op de basis.
Met gietersstempel op basis: 'Gorham Co. Founders/QLR'.

Herkomst: coll. Charles en Josephine Aronson, Verenigde Staten.

Lit.: J. Conner, L.R. Lehmebeck, T. Tolles, *Captured Motion. The Sculpture of Harriet Whitney Frishmuth*, New York 2006, pag. 130, pag. 226, nr. 1912:4 (met afb. (van een ander exemplaar)).

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop

Poerworedjo (Nederlands-Indië) 1858-1928 Den Haag

Het vertrek van de bomschuit, krijt en aquarel op papier op board 25,2 x 28,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1890.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Lit.: Robert Siebelhoff, *The early development of Jan Toorop*, Utrecht/Toronto 1973.

Ongeveer vanaf 1890 volgde Jan Toorop met grote belangstelling de werkzaamheden van de vissers in Katwijk. Hij wordt vooral geboeid door het zware werk rond de aankomst en het vertrek van de brede, logge bomschuiten. Hier ligt het schip bij vloed in de ondiepe branding, klaar voor vertrek. We zien de achterkant met het roer, een opgetrokken zijzwaard, de schaar waarin de giek rust. De vissers aan boord lijken met hun volle gewicht lijnen of netten binnen te halen. Op de voorgrond dragen de lijnhaalders het anker. Met zijn stevige, schetsmatige manier van weergeven wilde Toorop de bewegingen en krachtsinspanningen vastleggen die met een dergelijke manoeuvre gepaard gingen.

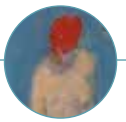

Leendert 'Leo' Gestel

Woerden 1881-1941 Hilversum

Pratje in het park, houtskool en pastel 50,1 x 33,4 cm,
gesigneerd en te dateren ca. 1910.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Leendert 'Leo' Gestel

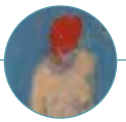
Woerden 1881-1941 Hilversum

Op de rolschaatsbaan met Japanse lampions, zwart krijt en pastel 41,5 x 52 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1910-1911.

Lit.: Carole Denninger, *Amsterdam – 365 stadsgezichten*, Bussum 2008, nr. 345 (met afb. in kleur); Ingelies Vermeulen e.a., *Nachtlicht. De schilders van het nieuwe licht 1880-1940*, Haarlem 2010, afb. in kleur pag. 12, pag. 124; Niko Mulder, Jos Pronk, *Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam*, Utrecht 2014, pag. 101, afb. 16.7 (in kleur).

Tent.: *Nachtlicht*, Deurne, Museum De Wieger, dec. 2010-maart 2011/Amersfoort, Museum Flehite, maart-juni 2011.

◀ Erik Bart Andriessse

Bussum 1957-1993 Amsterdam

Amaryllis, gemengde techniek op papier 49,7 x 66,5 cm, te dateren 1990.

**Johannes Carolus Bernardus
'Jan' Sluijters**

Den Bosch 1881-1957 Amsterdam

Zittend naakt met stilleven, doek
116,7 x 140,3 cm, gesigineerd en te
dateren ca. 1927.

Herkomst: veiling Sotheby's,
Amsterdam, 21 maart 1988, lotnr. 20
(met afb.).

Lit.: Jan Juffermans, Noortje Bakker,
Jan Sluijters, schilder, Amsterdam
1981, afb. pag. 83 (als 'Zittende
naakte negerin met stilleven').

◀ Carl Johan Eldh

Film (Zweden) 1873-1954 Stockholm

Zittend naakt, brons 25 x 22,5 cm, gesigineerd en gedateerd 1904 op basis.

Jan Willem 'Willy' Sluiter

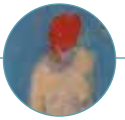
Amersfoort 1873-1949 Den Haag

Flirt op volle zee, doek 63,6 x 50,9 cm, te dateren ca. 1923.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

In 1923 reisde Willy Sluiter met de SS Prinses Juliana van de Stoomvaart Maatschappij Nederland naar Java. Het inspireerde hem tot het maken van vele tekeningen, aquarellen en schilderijen, waaronder deze voorstelling.

Walter Vaes

Borgerhout (België) 1882-1958 Antwerpen (België)

Anemonen in witte bloemenschaal, doek 50,6 x 60,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit België.

Jacoba 'Jemmy' van Hoboken

Den Haag 1900-1962 Wageningen

Goudvis, paneel 27 x 22,1 cm, gesigneerd en gedateerd '34.

Herkomst: Kunsthandel d'Audretsch, Den Haag, aldaar aangekocht door J.A.A.M. van Es;
coll. Maria van Es, Den Haag.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Kunsthandel d'Audretsch, *Jemmy van Hoboken*, 1935, cat.nr. 14.

Tent.: Den Haag, Kunsthandel d'Audretsch, *Jemmy van Hoboken*, 1935.

- ◀ Het natuurgetrouw schilderen van de werkelijkheid nam omstreeks 1925 sterk in populariteit toe. De vertolkers van dit nieuwe realisme wilden een op nauwkeurige observatie en koele analyse gebaseerd beeld creëren. Maar in werkelijkheid gaf iedere schilder daar toch zijn eigen draai aan. Jemmy van Hoboken had in 1922 in München kennis gemaakt met het realisme van de Neue Sachlichkeit. In 1930 vestigde ze zich in het Zeeuwse Veere. Daar schildert ze portretten, figuren en verstilde natuurbelden, waaronder deze verfijnd gestileerde goudvis.

Wilhelm 'Willy' Zügel ▼

München (Duitsland) 1876-1950 Wolkenkopf/Murrhardt (Duitsland)
Slapende haan, brons 23,5 x 12,5 cm, gesigneerd op basis met naamstempel.

'Willem' Hendrik van den Berg ▼

Den Haag 1886-1970 Amsterdam
Vier eenden, paneel 26,4 x 27,5 cm, gesigneerd en verso gedateerd October 1935.

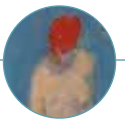

Johannes Carolus Bernardus 'Jan' Sluifers

Den Bosch 1881-1957 Amsterdam

Baadsters, doek op schildersboard 25,8 x 20,7 cm, gesigneerd.

Herkomst: Jan Sluifers jr., zoon van de schilder; Kunsthandel G.J. Scherpel, Bussum; coll. Snelder, Maastricht.

Gerardus 'Geer' van Velde

Lisse 1898-1977 Cachan (Frankrijk)

Composition, doek 81,5 x 99,9 cm, gesigneerd met initialen.

Herkomst: coll. P.A. Regnault, Amsterdam.

'Ik dacht weinig aan bomen of huizen, smeerde met de spatel kleurige strepen en vlekken op het linnen en liet ze zo hard zingen als ik maar kon.' (Wassily Kandinsky, 1913)

Geen verslaggever meer van de werkelijkheid

Het woord 'expressionisme' wordt gebruikt voor vernieuwende, anti-impressionistische tendensen in de beeldende kunst in West-Europa, beginnend rond 1905. In Duitsland, Frankrijk, België en Oostenrijk ontstonden groepen gelijkgestemde kunstenaars die in plaats van het schilderen van de werkelijkheid uitdrukking wilden geven aan hun eigen gevoelens ten opzichte van hun onderwerp. Voor hun beeldtaal maakten zij gebruik van de uitdrukingskracht van kleur en van een vrije interpretatie van vormen. De vroegste manifestatie van het expressionisme vindt plaats in Duitsland met de groepen Die Brücke (Dresden, 1905-1913) en Der Blaue Reiter (München, 1911-1914), en in Frankrijk met de fauvisten. Vooral in Duitsland vervaagt de band met de werkelijkheid soms zodanig dat hij vrijwel verdwijnt.

Expressionisme in Nederland: De Ploeg en de Bergense School

In ons land uit het expressionisme zich op uiteenlopende wijze. Als echte groepering kunnen we alleen de Groninger Ploeg noemen, waarin eenzelfde spirituele eensgezindheid heerste als in de bovengenoemde Duitse avant-garde groepen. Felle, uitbundige kleuren en een vrijmoedige omvorming van de natuur zijn de kenmerkende stijlelementen van schilders als Johan Dijkstra, Jan Wiegers en Jan Altink in de hoogtijdagen van De Ploeg vanaf 1920.

De Bergense School (1915-1925) wordt ook tot het expressionisme gerekend, al ging het hier meer om een verzameling individuele kunstenaars die beurtelings in Amsterdam en Bergen actief waren en eensluidende ideeën hadden. Hun landschappen en stillevenen worden doorgaans gekenmerkt door eenvoudige vormen en vlakken, een stevige penseelstreek en een coloriet met veel bruinen, groenen en okers. Voor schilders als Arnout Colnot, Dirk Filarski, Harrie Kuijten, Piet van Wijngaardt, Matthieu en Piet Wiegman en korte tijd Leo Gestel golden de Franse kubisten, Cézanne en de, vanaf 1914 in Nederland verblijvende schilder Henri Le Fauconnier als inspiratiebron. Ook de in de Eerste Wereldoorlog naar Nederland uitgeweken schilders als Gustave de Smet hadden invloed op het Nederlands expressionisme.

Voortaan gaat het om emotie

Daarnaast laat het expressionisme in Nederland vanaf 1914 vooral een divers beeld zien van individuele kunstenaars die expressionistische impulsen verwerken tot een strikt persoonlijke stijl waarin kleur en vorm uiting zijn van een sterke beleving van emoties. Sommige kunstenaars trachtten in hun werk een diepere, (spirituele) werkelijkheid weer te geven, veelal gebruik makend van ideeën uit de wereld van theosofie en antroposofie, zoals Jacoba van Heemskerck, Else Berg, Mommie Schwarz en de vroege Charley Toorop. Anderen varen in redelijke afzondering hun eigen, onafhankelijke koers met werk dat wordt gekenmerkt door een sterke emotionele lading die de gevoelens van de kunstenaar weerspiegelt. Zoals bij Herman Kruidy, Hendrik Chabot, de vroege Geer van Velde, en Herman Gouwe.

'Herman' Justus Kruidier

Lage Vuursche 1881-1935 Amsterdam

Bloemen en bomen, doek 30,7 x 40,4 cm, te dateren ca. 1925.

Lit.: mogelijk tent.cat. Haarlem, Frans Halsmuseum, *Herman Kruidier (1881-1935), gedoemde scheppingen*, 1996, pag. 63, cat.nr. 3.11.

Tent.: Amsterdam, Stichting Sectio Divina bij Glerum Auctioneers, *De Zomerdijkstraat Retrospectief 5*, juni-juli 2008.

Gerardus 'Geer' van Velde

Lisse 1898-1977 Cachan (Frankrijk)

Village, doek 45,4 x 65,5 cm, gesigneerd recto en verso en te dateren ca. 1925-1928.

Herkomst: Galerie d'Eendt, Amsterdam; part. coll. Nederland.

Lit.: Erik Slagter, *Geer van Velde en het licht*, Zwolle 1998, pag. 40 (met afb. in kleur); Rainer Michael Mason, Sylvie Ramond, *Bram et Geer van Velde. Deux peintres, un nom*, Parijs 2010, pag. 47, cat.nr. 32 (met afb. in kleur) en pag. 294. afb. 7 (in kleur).

Gustave de Smet

Gent (België) 1877-1943 Deurle (België)

Landschap, board op paneel 31,9 x 38,6 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1917.

Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer, inv.nr. 10735; nalatenschap Bob en Mieke Esser-Bigot, Amsterdam.

In 1916 vestigde De Smet zich met zijn vrouw Gusta in Blaricum, aan de Torenlaan 64. In deze periode zet hij het zoeken voort naar een nieuwe vormtaal en kleurgebruik. Zijn landschappen wijken af van de zichtbare werkelijkheid en lijken soms het onwaarneembare uit te beelden, zoals de vruchtbaarheid van de aarde en de groeikracht van de natuur.

Petrus Cornelus Constant 'Piet' Wiegman

Zwolle 1885-1963 Alkmaar

Slapende Peter, zwart gepatineerd brons 19,9 x 15,2 cm, te dateren ca. 1927.

Herkomst: coll. Hendrik Wiegersma (1891-1969), Deurne, daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar.

Lit.: D.A. Klomp, *In en om de Bergensche School*, Amsterdam 1943, pag. 99; tent.cat. Schiedam, Stedelijk Museum Schiedam, *Piet Wiegman*, 1951, cat.nr. 70; tent.cat. Alkmaar, Stedelijk Museum Alkmaar, *Piet Wiegman 75 jaar*, 1960, cat.nr. 54; tent.cat. Deurne, Museum Dinghuis, *Nederlandse kunst 1920-'40. Vijf jaar Museum Dinghuis*, okt. 1970-jan. 1971, cat.nr. 49; Deurne, Museum Dinghuis, *Piet Wiegman terug in Deurne*, 1973, cat.nr. 52; Piet Spijk, Dorris Kuyken-Schneider, Cootje Buisman, *Piet Wiegman (1885-1963). Schilder van de Bergense school, graficus - ceramist - poppensnijder*, Alkmaar 2003, pag. 264, cat.nr. B3, afb. pag. 128.

Tent.: Schiedam, Stedelijk Museum Schiedam, *Piet Wiegman*, febr. 1951; Alkmaar, Stedelijk Museum Alkmaar, *Piet Wiegman 75 jaar*, nov.-dec. 1960; tent.cat. Deurne, Museum Dinghuis, *Nederlandse kunst 1920-'40. Vijf jaar Museum Dinghuis*, okt. 1970-jan. 1971; Deurne, Museum Dinghuis, *Piet Wiegman terug in Deurne*, juni-aug. 1973.

Henricus Johannes 'Harrie' Kuijten

Utrecht 1883-1952 Schoorl

Porte Saint-Martin, Parijs, doek 51,8 x 61,1 cm, gesigneerd recto en op spieraam en te dateren ca. 1925.

Herkomst: part. coll. België.

'Wat is kunst? Kunst is alles geven, alles durven, alles zeggen, alles doen... Kunst moet gestolde emotie zijn, schilderen is zichtbaar dromen. Iets dat vlammend is, ongeremd, wreed, angstwekkend, vrijmakend.' (Johan Dijkstra)

Op de barricaden

De kunstenaars van de Groninger Ploeg zijn belangrijke vertegenwoordigers van het expressionisme in Nederland. Deze jonge schilders rebelleerden tegen het gezapige culturele klimaat in de provinciehoofdstad, dat remmend werkte op iedere artistieke ontplooiing. Ze verenigden zich in 1918 in de kunstkring De Ploeg, die zich ten doel stelde het Groninger kunstleven te bevorderen. Dat deed men door het organiseren van tentoonstellingen en lezingen en door de uitgave van het tijdschrift 'Het Kouter', waarin een expressionistisch getint levens- en gemeenschapsgevoel tot uiting kwam.

De vreugde van vernieuwing

Jan Wiegers wordt gezien als de spil van deze noordelijke vernieuwers. Toen hij in 1918 samen met Johan Dijkstra, Jan Altink en Jan Jordens De Ploeg oprichtte had hij tijdens een studiereis door Duitsland, Oostenrijk, Italië en Zwitserland al kennis gemaakt met het werk van de Duitse expressionisten. Hun zuivere kleuren en vrijmoedige omvorming van de natuur voerde hij in zijn landschappen en portretten door. Als hij vanwege een longaandoening in 1920 en 1921 in het Zwitserse Davos moet kuren ontmoet hij Ernst Ludwig Kirchner. In het werk van Kirchner, medeoprichter van de Duitse kunstenaarsgroep Die Brücke, vindt Wiegers aansluiting bij zijn kleuren- en vormexperimenten. Hij ontwikkelt een kleurrijk expressionisme, gekenmerkt door een krachtig kleurpalet en eigenzinnige weergave van zijn onderwerp, waarbij olieverf wordt verruild voor wasverf. Als hij terug is in Groningen geven als eersten ook Dijkstra en Altink zich gewonnen. In de periode tussen 1922 en 1927 komt het Groninger expressionisme tot volle wasdom, niet alleen in het weergeven van de agrarische gebieden met hun boerenbevolking, maar ook in portretten, naakten, stillevens en stadsgezichten. De Ploegschilders ontwikkelden in het betrekkelijk geïsoleerde Groningen een expressief idioom, dat in Nederland ongeëvenaard zou blijven.

En daarna...

In de jaren na 1927, wanneer de vernieuwingsdrang geleidelijk aan consolideert, vinden de Ploeg-schilders een balans tussen de heftige uitingsvormen van het expressionisme en een lyrisch-impressionistische stijl. Voor Jan Altink, Jan Wiegers en Johan Dijkstra blijft het Groninger landschap het belangrijkste onderwerp. Andere schilders wijden zich aan vormexperimenten. Wobbe Alkema, Jan Jordens en Jan van der Zee bijvoorbeeld ontwikkelen binnen de vier muren van hun atelier een geometrische, constructivistische manier van werken.

◀ Jan Wiegers

Kommerzijl 1893-1959 Amsterdam

Landschap in de bergen, wasverf 52,2 x 68,3 cm,
gesigneerd en gedateerd '27.

Jan Altink

Groningen 1885-1971

Zonneflikkering, wasverf 60,3 x 70,3 cm, gesigneerd en gedateerd '28.

Herkomst: coll. prof. dr. P.C. Kuiper, Amsterdam.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Haags Gemeentemuseum, *Jan Altink: Groninger land en mensen*, 1969, pag. 19, cat.nr. 24.

Tent.: Den Haag, Haags Gemeentemuseum, *Jan Altink: Groninger land en mensen*, sept.-nov. 1969.

Jan Altink

Groningen 1885-1971

Het Gridone massief, Zwitserland,
doek 75 x 100,4 cm, gesigineerd en gedateerd '62.

Lit.: Johan Dijkstra, 'Een halve eeuw Ploeg',
Groningen, cultureel maandblad 10 (1968), afb. pag.
187; tent.cat. Den Haag, Haags Gemeentemuseum,
Jan Altink: Groninger land en mensen, 1969, pag.
21, cat.nr. 32 (met afb.); W.J. de Gruyter, *Jan Altink*,
21 oktober 1885-6 december 1971, Heemskerk 1978,
z.p., afb. 44 (in kleur).

Tent.: Den Haag, Haags Gemeentemuseum, *Jan
Altink: Groninger land en mensen*, sept.-nov. 1969.

Jan Altink

Groningen 1885-1971

Boslandschap, doek 52,2 x 60,5 cm, gesigineerd
en te dateren ca. 1960.

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

Het kerkje van Oostum, doek 60 x 104 cm, gesigneerd.

Herkomst: rechtstreeks verworven van de kunstenaar door de ouders van de vorige eigenaar.

Lit.: E. Bos, *Een palmboom bij Zuidwolde. Vijfentwintig opstellen over De Ploeg*, Groningen 2003, afb. in kleur pag. 71.

Johannes 'Johan' Dijkstra

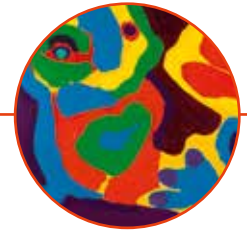
Groningen 1896-1978

Gezicht op Blauwborgje, Groningen, doek 61,2 x 92,2 cm, gesigineerd.

Naoorlogse abstracten en CoBrA

v.a. 1945

'Het zijn geen kalm beredeneerde bedenksels. Het instinct maakt zich meester van de uitdrukkingmiddelen, een golf van vitaliteit breekt luidruchtig los.' (Willem Sandberg, 1959)

Een nieuwe kunst

De periode van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog was ook in de beeldende kunst een tijd van vernieuwing. De stijlen van voor de oorlog voldeden voor veel jonge kunstenaars niet meer. Ze wilden breken met bestaande tradities en regels. Bovendien was de kunst van het interbellum 'besmet' geraakt doordat de bezetter de klassieke figuratie als norm had gesteld. Een nieuwe samenleving, een nieuwe kunst was het devies. In Nederland werd Amsterdam na 1945 een belangrijk kunstcentrum waar experiment en vernieuwing de ruimte kregen. CoBrA (1948-1951) was er één van de 'vrijheidsbewegingen'.

De Experimentele Groep en CoBrA

Een internationale groep jonge, experimentele schilders richtte in november 1948 CoBrA op in Parijs. De Nederlandse leden, Karel Appel, Corneille en Constant zouden daarna het gezicht van de naoorlogse Hollandse schilderkunst voor enkele decennia bepalen. Appel en Corneille zochten beiden naar een nieuwe vormtaal, los van vooroorlogse artistieke conventies en tradities. In 1947 brachten ze enige tijd door in Parijs. Appel leerde er de Art Brut van Jean Dubuffet kennen, evenals de schilderijen van geesteszieken die hij zag op een tentoonstelling in het gesticht St. Anne. De spontaniteit en oerkracht die hieruit spraken gaven hem inspiratie. Kort daarop verschenen in zijn werk de eerste mens-dierwezens met grote hoofden en vragende ogen die de cobra taal zo herkenbaar maakten. Ook Corneille maakte abstract werk, een samenspel van lijnen en vrije vormen. Samen met Constant, Anton Rooskens, Eugène Brands, Theo Wolvecamp en Jan Nieuwenhuijs richtten zij in juli 1948 de Experimentele Groep op. Niet de traditie, maar de mens in zijn meest zuivere en oorspronkelijke hoedanigheid, zonder de ballast van het culturele verleden, zou voortaan het referentiepunt zijn. Alle vormen van niet-figuratief experiment waren mogelijk. Jonge Nederlandse dichters onder wie Lucebert sloten zich aan. De directeur van het Stedelijk Museum, Willem Sandberg, was hun grote promotor.

Constant was de man van de internationale contacten. In 1946 had hij in Parijs de Deense experimentele kunstenaar Asger Jorn ontmoet, onder wiens invloed hij begon met het schilderen van fantasiedieren en mythische wezens. Jorn had contacten met Belgische avant-gardeschilders, onder wie Christian Dotremont. In november 1948 reisden Constant, Appel en Corneille naar een conferentie in Parijs met experimentele Belgen, Denen, Fransen en Tsjechen. Het doel was de situatie van de avant-garde in deze landen te bespreken. De Belgen, Denen en Nederlanders wilden echter geen woorden maar daden. Op 8 november sloten zij in het Café de l'Hôtel Notre-Dame een verbond voor samenwerking. Voor hun werkgemeenschap vonden zij de naam CoBrA, samengesteld uit de beginletters van de hoofdsteden Copenhagen, Brussel, Amsterdam. In de daaropvolgende jaren werd er koortsachtig samengewerkt met in 1949 als eerste duidelijke manifest de internationale CoBrA-tentoonstelling in het Amsterdamse Stedelijk Museum. Door groeiende onenigheid over principiële kwesties viel de groep in november 1951 uiteen.

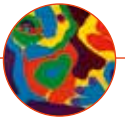
Eugenius Antonius Maria 'Eugène' Brands

Amsterdam 1913-2002

Composition au fond orange, doek 85 x 100,2 cm, verso gesigneerd en gedateerd op spieraam 1991. Annotatie op spieraam: 'composition au fond orange: 1991'.

Herkomst: part. coll. Portugal.

Lit.: Ed Wingen, Lambert Tegenbosch en Dolf Welling, *Eugène Brands. Schilderijen*, Amsterdam 2001, pag. 177 (met afb. in kleur).

Stephen Gilbert

Fife (Groot-Brittannië) 1910-2007 Frome (Groot-Brittannië)

Constant (Constant Anton Nieuwenhuijs)

Amsterdam 1920-2005 Utrecht

Dubbelcompositie (recto en verso), doek 55 x 46,2 cm, gesigneerd 'Gilbert' en gedateerd 1951, verso gesigneerd 'Constant'.

Herkomst: coll. Stephan Gilbert, Parijs.

verso

Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich (Zwitserland)
Le vert et le rouge, acryl op doek 60,2 x 73 cm,
gesigneerd en gedateerd '73.

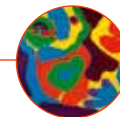
Herkomst: Galleria Tornabuoni Arte, Florence, Italië;
part. bezit Nederland.

Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich (Zwitserland)
Zwaaiend kind, inkt en olie op papier 27,5 x 31 cm,
gesigneerd en gedateerd '48.

Herkomst: coll. Herman Krikhaar, Amsterdam; Cobra
Gallery, Eindhoven.

Lucebert (Lubertus Jacobus Swaanswijk)

Amsterdam 1924-1994 Alkmaar

De vennoten, doek 145 x 114,7 cm,
gesigneerd recto en verso op spieraam,
en gedateerd '68. Annotatie verso: 'de
vennoten'.

Herkomst: Galerie Espace, Amsterdam, inv.
nr. 1050; Galleria l'Approdo, Turijn, Italië,
1971, inv.nr. 1238; part. coll. Portugal.

Lit.: tent.cat. Turijn, Galleria l'Approdo,
Lucebert, 1971, cat.nr. 22.

Tent.: Turijn, Italië, Galleria l'Approdo,
Lucebert, okt.-nov. 1971.

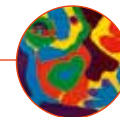
herman de vries

Alkmaar 1931

V73-17, 1973, witgelakt hout 21 x 26,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1973 op onderzijde. Annotatie op onderzijde: 'V 73-17'.

Herkomst: coll. W. Sprang, Duitsland.

'Jan' Hendrik Wolkers

Oegstgeest 1925-2007 Westermient

Totempaal, houten balkconstructie 243 x 40 cm,
te dateren ca. 1960-1964.

Herkomst: direct van de kunstenaar verworven
door de vader van de vorige eigenaar.

Lit.: M. Bervoets, J. Vermeulen, *Jan Wolkers:
schilder beeldhouwer*, Amsterdam 1986, pag.
88 (afb. van de kunstenaar in zijn atelier met
het object, 1965); Paul Steenhuis, *Jan Wolkers*,
Zwolle 2002, afb. pag. 31 (atelier 1966).

Tent.: Leiden, Stedelijk Museum de Lakenhal,
Jan Wolkers: schilder beeldhouwer, dec.
1986-febr. 1987.

Igaël Tumarkin (Peter Martin Gregor Heinrich Hellberg)

Dresden (Duitsland) 1933

Zonder titel (*Figuur*), ijzer 39,6 x 31 cm, verso gesigneerd.

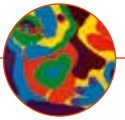
Armando

Amsterdam 1929

Die Urne (De Urn), brons 94 x 70 cm, gesigneerd en gedateerd 1996 en gemaakt in een oplage van 3 en EA.

Lit.: tent.cat. *Armando, De tand des Tijds – Der Zahn der Zeit*, Eindhoven 1999, pag. 63, nr. 41 (met afb.); tent.cat. *Armando, Beeldhouwer Bildhauer Sculptor 1998-2006*, Eindhoven 2006, pag. 6 en 168; *Beeldhouwer Armando. Oeuvrecatalogus bronssculpturen 1988-2006*, Eindhoven 2006, pag. 60, reg.nr. 41 (met afb.); tent.cat. Amersfoort, Armando Museum, *Armando in Beeld*, 2008, cat.nr. 10 (met afb. in kleur).

Tent.: Amersfoort, Armando Museum, in bruikleen dec. 2007-nov. 2010; Amersfoort, Armando Museum, *Armando in Beeld* (beeldenroute door Amersfoort), juli-okt. 2008.

Gerard 'Ger' Lataster

Schaesberg 1920-2012 Amsterdam

Icarus, doek 129,8 x 140,1 cm, gesigneerd en gedateerd '59.

Herkomst: de schilder Wessel Couzijn (1912-1984), daarna door vererving in bezit gekomen van diens dochter, Adele Couzijn; Galerie Willy Schoots, Eindhoven.

Naoorlogse figuratieven en Nieuwe Haagse School

v.a. 1945

Protest tegen abstractie

De figuratie is een constante in de Nederlandse beeldende kunst van de 20e eeuw, ook na de Tweede Wereldoorlog, wanneer experiment en abstractie de boventoon gaan voeren. Soms is de figuratie een vorm van protest tegen het monopolie van de abstractie. Zo werd in 1945 door Kees Verwey en Otto B. de Kat de Hollandse Aquarellistenkring opgericht, waarvan de kunstenaars zich in sterke mate baseerden op de zichtbare werkelijkheid en zich richtten op traditionele onderwerpen als het landschap en het stilleven. In korte tijd sloten vele kunstenaars zich aan, onder wie Kees Andréa, Jan Wiegers en Matthieu Wiegman. In Amsterdam formeerden zich in 1948 De Realisten, met Nicolaas Wijnberg, Theo Kurpershoek en Hans van Norden als initiatiefnemers. Zij wilden expressieve figuratieve kunst ontwikkelen als tegenhanger van de abstractie. Jaarlijks volgden tentoonstellingen van een wisselend samengestelde groep met deelnemers als Jan van Heel, Herman Berserik en Kees Andréa. Hoogtepunt was de tentoonstelling in het Stedelijk Museum in Amsterdam in 1951. In het 'hol van de leeuw', want onder leiding van Willem Sandberg was dit museum destijds ook een platform voor de CoBrA-beweging.

Nieuwe Haagse School

Ook in Den Haag, het tweede belangrijke kunstcentrum in die tijd, was er naast de abstractie veel ruimte voor figuratieve tendensen. De belangrijkste kunstenaarscollectieven waren Verve (1951-1957), De Posthoorn (1956-1962), Atol (1959-1962) en Fugare (1960-1967). Verve, een gezelschap van in hoofdzaak figuratief werkende kunstenaars, werd opgericht in 1951. Kees Andréa, Herman Berserik, Theo Bitter, Jan van Heel, Co Westerik en Willem Schrofer waren er onder anderen aan verbonden. Bij een inleiding van een van hun tentoonstellingen (1956) werd voor het eerst de term 'Nieuwe Haagse School' gebruikt. De Posthoorn ontleende haar naam aan een café waar vanaf 1949 werd geëxposeerd door experimentele kunstenaars als Jan Roëde, Jaap Nanninga, Willem Hussem, Lotti van der Gaag en Theo Bitter. In 1950 werd het naburige pand als galerie ingericht. De jaren 1956-1959 waren het meest succesvol. Atol bestond maar kort en had weinig leden, sommigen waren eerder verbonden aan De Posthoorn. In 1960 werd de groep Fugare opgericht, met veel oud-leden van Verve. Hoewel meer dan ervoor de nadruk lag op abstractie en experiment, werd er veel in de figuratieve traditie geschilderd. De groep bestond uit tien schilders, onder wie Theo Bitter, Jan van Heel, Willem Hussem, Joop Kropff en Jaap Nanninga. Het Haags Gemeentemuseum organiseerde van 1947 tot 1959 acht tentoonstellingen die als podium voor deze Haagse avant-garde dienden.

Eigen weg

Daarnaast zijn er de kunstenaars die het realisme van de nieuwe zakelijkheid, het surrealisme en het magisch realisme voortzetten dat een aanvang nam in de jaren '30 van de 20e eeuw, bijvoorbeeld Charley Toorop, Edgar Fernhout, Ger Gerrits en Gerard Röling. En de schilders die hun eigen weg zoeken binnen de figuratie, zoals Jan Voerman jr., Sal Meijer, Jan Bogaerts, Ferdinand Erfmann, Harm Kamerlingh Onnes, Anton Heyboer, Henk Helmantel en Erik Andriessse. Opvallend is dat na 1945 veel beeldhouwers vasthouden aan het ambacht en een figuratieve stijl, zoals Mari Andriessen, Charlotte van Pallandt, Piet Esser, Hildo Krop, Han Wezelaar en Theresia van der Pant.

Johannes Jacobus 'Jan' van Heel

Rotterdam 1898-1990 Den Haag

Poppen, doek 80 x 60,2 cm, gesigineerd en gedateerd '54.

Herkomst: coll. Gemeentemuseum Den Haag, inv. nr. 13-K-1954, inzending voor de Jacob Marisprijs, 1954; coll. Artoteek, Den Haag, inv.nr. A 10875.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Gemeentemuseum Den Haag, *Jan van Heel: schilderijen, gouaches*, Den Haag 1957, cat.nr. 2. Tent.: Den Haag, Gemeentemuseum Den Haag, *Jan van Heel: schilderijen, gouaches*, okt.-dec. 1957.

Jan Roëde

Groningen 1914-2007 Rijswijk (Z.H.)

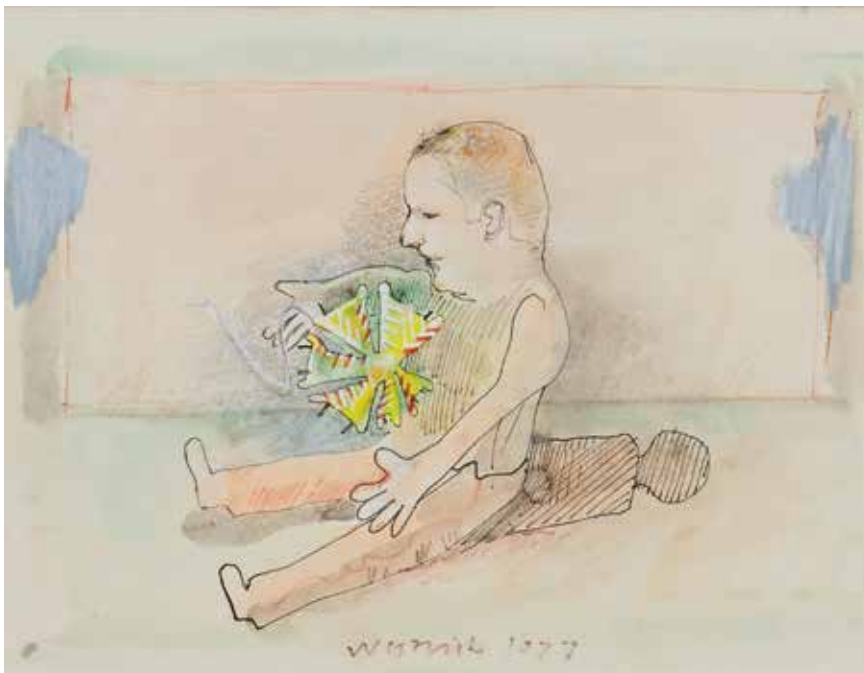
Abstracte figuren, doek 60,6 x 99,6 cm, gesigineerd en gedateerd '48.

Jacob Jaap' Nanninga

Winschoten 1904-1962 Den Haag

Compositie, 1959, schildersboard 30,5 x 39,3 cm, gesigneerd en gedateerd '59.

Jacobus 'Co' Westerik

Den Haag 1924

Kind met feestster, pen, inkt, krijt, aquarel en dekkit op Japans papier 21,1 x 27 cm, gesigneerd en gedateerd 1977.

Lit.: Co Westerik, Cor Blok e.a., *Co Westerik. Aquarellen, Tekeningen - Watercolours, Drawings*, Zutphen 2004, cd-rom nr. CW 0958.

Tent.: Kortenhoef, Stichting Kunst aan de Dijk, *Kind en spel*, juni 2009.

Willem Anthonie 'Wim' Oepts

Amsterdam 1904-1988 Parijs

Dorpsplein, doek 54,1 x 65 cm, gesigneerd en gedateerd '66.

Jean-Pierre Cassigneul

Parijs 1935

Op de boulevard, gouache en olie op schildersboard 45,8 x 32,9 cm,
verso gesigneerd en gedateerd 1965.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Akkeringa J.E.H.	33	Kuijten H.J.	71
Altink J.	74, 75	Lataster G.	87
Andriesse E.B.	58	Leen W. van	17
Apol L.F.H.	29	Leickert C.H.J.	14, 19
Appel C.K.	82	Liebermann M.	34
Armando	86	Lubbers A.	53
Arntzenius P.F.N.J.	38, 39	Lucebert	83
Berg W.H. van den	63	Mauve A.	27
Bloemers A.	16	Moerenhout J.J.	12
Bloos R.W.	42	Mondriaan P.C.	52
Brands E.A.M.	80	Nanninga J.	91
Breman A.J.	45	Oepts W.A.	92
Cassigneul J.P.	93	Os P.G. van	10
Constant / S. Gilbert	81	Roëde J.	90
Dijkstra J.	76, 77	Roelofs W.	24
Eerelman O.	22, 23	Ronner-Knip H.	11
Eldh C.J.	58	Schelfhout A.	6, 13
Essen J.C. van	49	Schotel J.C.	18
Freund F.	43	Seben H. van	21
Frishmuth H.W.	54	Sluifers J.C.B.	59, 64
Gabriel P.J.C.	26, 28, 95	Sluiter J.W.	60
Gandara A. de la	48	Smet G. de	70
Gestel L.	56, 57	Springer C.	4
Gouweloos J.L.H.	41	Sykes C.R.	43
Graafland R.A.A.J.	41	Toorop J.Th.	55
Hart Nibbrig F.	45	Tumarkin I.	86
Heel J.J. van	90	Vaarzon Morel W.F.A.I.	40
Hoboken J. van	62	Vaes W.	61
Hoeterickx E.	20	Velde G. van	65, 69
Israels I.L.	36, 37	Verschuur W.	4
Israëls J.	35	vries h. de	84
Kaemmerer F.H.	32	Waldorp A.	15
Kate H.F.C. ten	6	Weissenbruch H.J.	26
Knip H.G.	16	Westerik J.	91
Koekkoek H.W.	7	Wiegers J.	72
Koekkoek I M.A.	8	Wiegman P.C.C.	70
Koekkoek W.	9	Wolkers J.H.	85
Kruyder H.J.	68	Zügel W.	63

Colofon

Samenstelling en eindredactie:

Teo van den Brink, Joke Buunk, Mariëtte Simonis, Emilie Snellen.

Kunsthistorisch onderzoek en tekst:

Constance Moes

Ontwerp & Lay Out:

DDK, Utrecht

Advies:

Paul Mertz, Amsterdam

Interieurfoto's:

Henk Geraedts, Tilburg

Fotografie, lithografie en druk:

Wilco Art Books, Amersfoort

SIMONIS & BUUNK
EEN KEUR AAN KUNST